Karavanamahatmyam Athava Lakulishamahatmyam

कारवणमाहात्म्यं अथवा लकुलीशमाहात्म्यम्

Document Information

Text title : Karavanamahatmyam

File name : kAravaNamAhAtmyam.itx

Category : shiva, vAyupurANa, mAhAtmya

Location : doc_shiva

Transliterated by : Ruma Dewan

Proofread by : Ruma Dewan

Description/comments : vAyupurANa

Latest update : September 2, 2025

Send corrections to : sanskrit at cheerful dot c om

This text is prepared by volunteers and is to be used for personal study and research. The file is not to be copied or reposted without permission, for promotion of any website or individuals or for commercial purpose.

Please help to maintain respect for volunteer spirit.

Please note that proofreading is done using Devanagari version and other language/scripts are generated using **sanscript**.

September 2, 2025

sanskritdocuments.org

कारवणमाहात्म्यं अथवा लकुलीशमाहात्म्यम्

गायकवाड प्राच्य ग्रन्थमाला क्रमाङ्क २५ (सन् १९२०)में गणकारिका प्रकाशित हुई थी । लकुलीश पाशुपत मत का यह एकमात्र उपलब्ध ग्रन्थ है । इस में चौथ परिशिष्ट के रूप में कारवणमाहात्म्य का मूलपाठ दिया गया है । तुलनात्मक अध्ययन के लिये उपयोगी सामग्री के रूप में हम उसे किञ्चित् सङ्क्षेप के साथ उद्धृत कर रहे हैं ।

कारवणमाहात्म्य में भगवान् शिव के जन्म की कथा कही गयी है । उल्कापुरी के एक ब्राह्मण के पुत्र के रूप में कारवण क्षेत्र में लकुलीश के रूप में भगवान् का जन्म हुआ । इसमें पूजाविधि और पट्टबन्ध का माहात्म्य कहा गया है । इस में चार अध्याय हैं । पहले का सम्बन्ध वायुपुराण से, शेष तीन का शिवपुराण से जोड़ा गया है ।

प्रथमोऽध्यायः । शिवप्रसूतिसर्गः ।

- कथासङ्क्षेप एवं सङ्क्षिप्त मूलपाठ

आरम्भ में लकुटपाणीश के रूप में अवतरित शिव की वन्दना को गई है । फिर शिव और पार्वती में एक वार्तालाप है, जिसमें पार्वती पट्टबन्ध का माहात्म्य पूछती हैं । शिव कलि और द्वापर के मध्य में अपने अवतार की कथा सुनाते हैं ।

अत्रि ऋषि के वंशज विश्वरूप नाम के ब्राह्मण और उसकी पत्नी सुदशना के यहाँ चैत्र शुक्ल चतुर्दशी को पिङ्गलाक्ष पिङ्गकेश वाले बालक का जन्म हुआ । उसके शरीर का वर्ण तप्त काञ्चन जैसा था । श्रावण के अन्त में सूर्यग्रहण के उपलक्ष्य में ब्राह्मण कुरुक्षेत्र का यात्रा के लिये गया ओर पत्नी को अग्निहोत्र सौम्पकर गया ।

अमरगणनिषेव्यः सर्वसिद्धिप्रदाता
कलियुगमवतीर्णः कार्यरूपो महेशः ।
सकलभुवनकर्ता सर्वपापप्रहर्ता
दिशतु लकुटपाणिर्वो विभूतिं प्रसन्नः ॥

कैलासशिखरारूढं भगवन्तं त्रिलोचनम् ।
महादेवं महाकालं महाभैरवरूपिणम् ॥

एकाकिनं प्रभुं दृष्ट्वा पप्रच्छ पार्वती तदा ।
श्रीदेव्युवाच -
पट्टबन्धस्य माहात्म्यं विस्तरात् कथय प्रभो ।
ईश्वर उवाच -
कलिद्वापरयोर्मध्ये अवतारं मम शृणु ।
यस्य स्मरणमात्रेण मुच्यते सर्वपातकैः ॥

अत्रिनामा तु देवर्षिः पूर्वं ख्यातो महातपाः ।
तदन्वये प्रसूतोऽसौ विश्वरूपो महाद्विजः ॥

सुदर्शनस्तु देवेशि ! तस्य पत्नी सुदर्शना ।
सर्वलक्षणसम्पन्ना रूपलावण्यसंयुता ॥

हर्षगद्गदसम्भाषां मत्तमातङ्गगामिनी ।
सम्पूर्णेन्दुमुखी सुभ्रूः कुरङ्गचकितेक्षणा ॥

पतिव्रतधरा साध्वी पत्युरादेशकारिणी ।
यथा रूपं तथा शीलं साध्वीनां धुरि कीर्त्तिता ॥

ब्रह्मरात्र्यवसाने तु प्रथमे च चतुयुगे ।
अवतीर्णो ह्ययं मर्त्ये उल्काग्रामे विलोमतः ॥

वीरभद्रो गणो नाम . . . . तस्य वरानने ।
तस्य चैकाग्रतो भक्तेरवतीर्णो स्वयं ततः ॥

उपपन्नस्ततो गर्भे मासि भाद्रपदे तदा ।
देवकार्यस्य कार्यार्थं मर्त्यलोके वरानने ।
एवं चैवाश्विनो मासस्तथा वै कार्त्तिको गतः ॥

अथ मार्गशिरोमासस्तथा पौषः प्रकीर्तितः ।
माघमासो गतो देवि तथा वै फाल्गुनः स्मृतः ॥

सम्प्राप्ते चैत्रमासे तु शुक्लपक्षे चतुर्दशी ।
अर्धरात्रे व्यतीते तु प्रसूता सा कुलाङ्गना ॥

सूतिकास्था महादेवि महासत्यवती सती ।
अपश्यदात्मनो बालं जातमात्रं वरानने ॥

पिङ्गाक्षं पिङ्गकेशं च तप्तकाञ्चनसन्निभम् ।
सुदृढं बाहुयुगलम्मूरू च सुदृढौ तथा ॥

. . . .

स्वजना बान्धवा ये च श्यालाः सम्बन्धिनस्तदा ।
विद्यार्थिनस्तु ये विप्रा ये चान्ये आश्रिता जनाः ॥

कृताञ्जलिः पुरो भूत्वा बालं यत्नेन रक्षत ।
एवं समर्पयन् बालं कुरुक्षेत्रं प्रतस्थिवान् ॥

इति श्रीवायुपुराणे शिवप्रसूतिसर्गः (प्रथमः) सम्पूर्णः ॥

द्वितीयोऽध्यायः । सन्तोषकरणम् ।

-कथासङ्क्षेप एवं मूलपाठ का आदि-अन्त
आश्विन मास में एक दिन प्रातः ब्राह्मणी अग्नि पर घृत डाल कर एक ब्राह्मण को बुलाने गई । लौट कर उसने देखा कि अग्नि ठीक से प्रज्वलित है और अग्निहोत्र की विधि सम्पन्न हो चुकी है । उसे बहुत आश्चर्य हुआ । फिर प्रत्येक रात्रि में वह इस शिशु द्वारा इस कृत्य की पुनरावृत्ति देखती रही । तीर्थयात्रा से पति के लौटने पर उसने यह आश्चर्य वृत्तान्त कह सुनाया । माता-पिता ने शिशु को अग्नि में आहुति देते देखा ।

अतः परं प्रवक्ष्यामि कुमारचरितं परम् ।
यन्न कस्यचिदाख्यातं तत्सर्वं कथयामि ते ॥

. . . .

समीपे च गृहं गत्वा उपसृत्य च सुन्दरि ।
एकाग्रः प्रयतो भूत्वा मुहुस्तिर्यङ् निरीक्षयन् ॥

पर्यङ्कादुत्थितो बालः प्रेमं (?)दत्त्वा यथा व्रजन् ।
पुनस्तत्रैव गच्छन्तौ दम्पती तदनन्तरम् ॥

इति श्रीशिवपुराणे लकुलीशमाहात्म्ये सन्तोषकरणं
नामाध्यायः (द्वितीयः) सम्पूर्णः ॥

तृतीयोऽध्यायः ।

-कथासङ्क्षेप एवं सङ्क्षिप्त मूलपाठ

बालक जब अग्निहोत्र पूरा कर चुका तब माता-पिता ने उससे पूछा –पुत्र तुम थक तो नहीं गए हो ? उनके इतना कहते ही शिशु मूर्च्छित हो कर पञ्चत्व को प्राप्त हो गया । माता पिता ने मृत शिशु को देवखात नामक बड़ए जलाशय में विपुल जल में डाल दिया । कच्छप उसे जलेश्वर देव के पास ले गये (जलेश्वर = जल में स्थित महालिङ्ग)। तीरस्थ ब्राह्मणों ने बालक को इस प्रकार खेलते देख कर महान् आश्चर्य किया और उसे पुकार कर पूछा तुम कौन हो ? . . . . स्तुति . . . . ।

ईश्वर उवाच -
ततः प्रभातसमये तथा दृष्ट्वा तु पार्वति !
आहतुस्तौ विशालाक्षं पुत्र ! श्रान्तोऽसि को भवान् ?
इति वाक्यावसाने तु मूर्च्छितः पतितो भुवि ।
मूर्च्छितं च सुतं दृष्ट्वा विस्मिता च सुदर्शना ॥

दिशो निरीक्षण कृत्वा पतिता धरणीतले ।
सप्तमासस्तु देवेशि ! सुतः पञ्चत्वमागतः ॥

. . . .

ऋषय ऊचुः -
बालस्य चरितं दृष्ट्वा ऋषयो विस्मयान्विताः ।
ब्रूहि त्वं को भगवान् ? कस्य ? सत्यधर्मपरायणः ॥

बाल उवाच -
क्षितिजलपवनेभ्यस्तेजसश्चैव देशाद्-
उपचितनरवेशः सम्भवो द्रव्यराशिः ।
श्रवणनयनजिह्वाघ्राणसंस्पर्शवेत्ता
क्षितितलपरिवर्ती कोऽप्यहं प्राणधर्मः ॥

ऋषय ऊचुः -
नमो बालकरूपाय अव्यक्ताय नमो नमः ।
व्योमप्रमाणकायाय कामेशाय नमो नमः ॥

व्योमप्रमाणविद्याय विद्येशाय नमो नमः ।
व्योमप्रमाणकालाय कालेशाय नमो नमः ॥

व्योमप्रमाणधर्माय धर्मेशाय नमो नमः ।
व्योमप्रमाणविश्वाय विश्वेशाय नमो नमः ॥

एकवक्त्र द्विवक्त्राय बहुवक्त्राय ते नमः ।
एककण्ठद्विकण्ठाय बहुकण्ठाय ते नमः ॥

एकहस्तद्विहस्ताय बहुहस्ताय ते नमः ।
एकत्रद्विनेत्राय बहुनेत्राय ते नमः ॥

नमस्तेऽस्तु महादेव ! नमस्तेऽस्तु महेश्वर !
नमस्तेऽस्तु महारुद्र ! नमस्ते बालरूपिणे ॥

नमस्तेऽस्तु महासिद्ध ! देवखातसमुद्भव !
नमस्तेऽस्तु महारुद्र ! नमस्तेऽस्तु सदा हरे ॥

अव्यक्ताय नमस्तुभ्यं शाश्वताय च ते नमः ॥

एवं स्तवेन देवेशं स्तौति यो लकुडेश्वरम् ।
स मुक्तः सर्वपापेभ्यो शिवलोके महीयते ॥

भोगार्थी लभते भोगान् योगार्थी योगमाप्नुयात् ।
यं यं चिन्तयते कामं तं तं प्राप्नोति सत्वरम् ।
शिवस्य पदमाप्नोति नित्यं पठति यो नरः ॥

इति श्रीशिवपुराणे लकुलीशमाहात्म्ये तृतीयोऽध्यायः ॥

चतुर्थोऽध्यायः । तीर्थानुक्रमणिकायां शूलपाणिजन्मपट्टबन्धादिमाहात्म्यम् ।

- कथासङ्क्षेप एवं सङ्क्षिप्त मूलपाठ

यं चारुचामीकरराशिगौरं
संस्कारविद्याव्रतमन्त्रधौताः ।
समाविशन्ति प्रतिगृह्य कायं
लोकप्रवीराय नमोऽस्तु तस्मै ॥

. . . .

प्रकाशयत्स्वरूपं च दिव्यं त्रैलोक्यमोहनम् ।
त्रिनेत्रं च सुदीप्तं च मुक्तकेशश्च सुव्रते ॥

धृतयज्ञोपवीतं च मेखलाभस्मसंयुतम् ।
प्रहृष्टमनसः सर्वे नित्यं प्रोत्फुल्ललोचनम् ॥

ऋग्यजुःसामसम्बन्धैर्दिव्याभिः स्तुतिसंयुतैः ।
स्तोत्रैर्मनोरमैः स्तुत्वा धावमानं पुनः पुनः ॥

हर्षगद्गदया वाचा सम्भाव्य तं च बालकम् ।
कृताञ्जलिपुराः सर्वे स्तुति समुपचक्रमुः ॥

. . . .

फिर ऋषियों ने पिता की प्रशंसा की । तब बालक उन सब के आगे-आगे भागने लगा । क्षणमात्र अदृश्य हो कर -

ऊर्वा नाम्ना तु या देवी नदीनाम्ना सरस्वती ।
भृगुक्षेत्रोपकाराय त्रिषु लोकेषु विश्रुता ॥

नदीतीरे गतो बालः क्रीडमानस्तु तिष्ठति ।
ततः पश्चिममार्गेण श्रीमत्कायावरोहणम् ॥

. . . .

सभी ब्राह्मण, स्वजन विकल हो कर बालक को खोजने लगे । किन्तु लकुलीश वायुवेग से चक्रपुर पहुँच गये । सभी लोग रोते-बिलखते पीछे-पीछे दौड़कर बुलाते रहे । तब बालक ने कहा -

कुमार उवाच -

मा मा स्पृशन्ति मुनयो मम माता पिता तथा ।
अस्ति कार्यं परं किञ्चित् शृण्वन्तु मुनिसत्तमाः ॥

त्यज शोकं विशालाक्षि ! न मे माता कदाचन ।
शृण्वन्तु ऋषयः सर्वे इतिहासं पुरातनम् ॥

अहं सर्वजगद्व्यापी स्वयं साक्षान्महेश्वरः ।
ऋषीणां वरदानाय उल्काग्रामे महर्षयः ॥

प्रकाशाय द्विजातीनां धर्मसंस्थापनाय च ।
अवतीर्णः स्वयं देवि ! तं वेद मां पुरातनम् ॥

ऋषय ऊचुः -

त्वं देवः सर्वदेवानां कर्ता हर्ता जगत्पतिः ।
भुक्तिमुक्तिप्रदाता त्वं भोगमोक्षमभीप्सितम् ॥

किं पुण्यं के गुणास्तस्य येन देवि (?)प्रशंसति ।
उल्काग्रामस्य माहात्म्यमशेषं कथय प्रभो ! ॥

तब उन सब के अनुरोध पर बालक ने उल्काग्राम का माहात्म्य कहा, उसे शिवक्षेत्र बताकर वहीं स्थित देवह्रद में गङ्गा-सरस्वती-तापी-यमुना-नर्मदा-सरयू इत्यादि सभी का समावेश बताया और कहा कि उन सब के स्नानादि का फल यहाँ मिल जाता है । इसके बाद -
ईशानश्चोत्तरेशाने भालाक्षो देवतागणैः ।
पृष्ठभागे पुनर्दृष्ट्वा जननीजनकादयः ॥

ततो मया धृतः कोणः भ्रुकुटीकुटिलाननम् ।
ततो मे भृकुटीं दृष्ट्वा स ऋषिर्दीनमानसः ॥

विचेतनः पुनर्जातः पुनराश्वासितो मया ।
अत्रैव स्थीयतां ब्रह्मन् ! आवयोः सङ्गकारणम् ।
मया तु दण्डकाष्ठेन नदीनामा तु जाह्नवी ॥

आनीता जाह्नवी पुण्या पुण्यतोयावगाहिता ॥

सर्वतीर्थमयी पुण्या देवखातेषु दुर्लभा ।
दीर्घा रेखा कृता यस्मात् तेनेय दीर्घिका स्मृता ॥
दीर्घिका के पास वृद्धदेव का स्थान था । बालक ने वहीं आश्रय माँगा, किन्तु वृद्धदेव ने कहा -
ममैतत्सङ्कटस्थानं कथं तर्ह्यावयोर्भवेत् ।
बालक ने फिर भी आग्रह किया, किन्तु वृद्धदेव ने कहा कि तुम ब्रह्मेश्वर के समीप ब्रह्मतीर्थ में जाओ ।
श्रीमहादेव उवाच -
वृद्धस्य वचनं श्रुत्वा लकुलीशो वरानने ।
ब्रह्मेश्वरं समासाध्य तस्मिन्नेव लयं गतः ॥

स्थितः स भगवान् तत्र कायरूपी महेश्वरः ।
येन कायावतारोऽसौ तेनेदं कायरोहणम् ॥

असिदण्डधरो वामे दक्षिणे बीजपूरकम् ।
ब्रह्मलिङ्गे महादेवि ! अहमपि लयं गतः ॥

कायावरोहणे पुण्ये तीर्थे तीर्थवरोत्तमे ।
भृगुक्षेत्रपवित्रार्थमवतीर्णो युगे युगे ॥

आदिकल्पावसाने तु ब्रह्मकल्पे पुरातने ।
ब्रह्मणो मनसः पुत्रो अत्रिनामा च विश्रुतः ॥

अत्रिस्तु जनयामास आत्रेयं नाम नामतः ।

आत्रेयादग्निशर्मोऽपि अग्निशर्मसुतः शुचिः ॥

सोमशर्मेति विख्यातो धर्मशीलो जितेन्द्रियः ।
सोमशर्मसुतो जातो विश्वरूपो द्विजोत्तमः ॥

विश्वरूपादहं जातो बालरूपधरो हरः ।
येन व्याप्तं जगत्सर्वं त्रैलोक्यं सचराचरम् ॥

जगत्प्राणस्वरूपोऽहं जन्तूनां जीवलक्षणम् ।
योगिनां परमं ब्रह्म ब्रह्मणा परिकीर्तितम् ॥

तन्मां विद्धि महादेवि ! विश्वरूपं जगद्गुरूम् ।
चराचरेषु विख्यातं देहिनां देहमाश्रितम् ॥

समानो नाम यो वायुर्भूतानां विषयात्मवान् ।
तत्रोत्पन्नश्च तत्रैव मया सङ्क्रमणं कृतम् ॥

लम्बकस्तु समानस्याव्यापकस्तु व्यवस्थितः ।
आत्मरूपसमानस्य प्राणिनां परमः शिवः ॥

अवतीर्णस्ततो मर्त्ये कायरूपधरो हरः ।
कायावतारे लोकेशो लोकानां हितकाम्यया ॥

ईश्वर उवाच -
ईशानः प्रथमे जातो द्वितीये तु महाबलः ।
तृतीये तु युगे जातो वृद्धदेवो महेश्वरः ॥

प्राप्त कलियुगे घोरे धर्मसंस्थापनाय च ।
सवपापहरं पुण्यं श्रीमत्कायावरोहणम् ॥

कोटिलिङ्गस्य संस्थानं शिवक्षेत्रेण निर्मितम् ।
सर्वं तीर्थमिदं देवि ! विख्यातं भृगुमण्डले ॥

श्रीमत्कारवणे तीर्थे मूर्तिमान् शङ्करः स्वयम् ।
चातुर्युगमिदं तीर्थं शिवशक्त्या समन्वितम् ॥

भृगुक्षेत्रपवित्रार्थं निर्मितं शम्भुना स्वयम् ।
कृते इच्छापुरी नाम त्रेतायां च मयापुरी ॥

द्वापरे मेघवती नाम कलौ कायावरोहणम् ।
श्रीमातेति कृते प्रोक्ता त्रेतायां भूलम्बा मता ॥

आदौ चान्ते महादेवि ! मूर्तिमन्तौ महेश्वरौ ।
लिङ्गमूर्त्ती द्वयोर्मध्ये स्वयं साक्षाद्युगेश्वरः ॥

ईशानं कृत्तिकानाथं सानन्दं लकुलीश्वरम् ।
पश्यन्ति ये नरा नित्यं ते नरा गतकल्मषाः ॥

ईशानं प्रवरं तोर्थमीशानो यत्र तिष्ठति ।
प्रवरः सर्वदेवानां सर्वपापोपशान्तिदः ॥

ईशानः सर्वतन्त्रेषु सर्वतन्त्रेषु नायकः ।
ईशानः सर्वदेवश्च तस्मादीशानो वै प्रभुः ॥

तमीशानं समासाध्य विधिना श्रद्धया सह ।
शिवोक्तेन च मन्त्रेण पूजयित्वा जगद्गुरुम ॥

प्रदक्षिणं ततः कृत्वा पूजयित्वा महेश्वरम् ।
प्राप्नोति परमं स्थानं भुक्तिमुक्तिफलप्रदम् ॥

महाबलं ततस्तीर्थं यत्र तप्तं तपः पुरा ।
ऋषिभिर्देवमुख्यैश्च परं मोक्षमभीप्सुभिः ॥

पुरा त्रेतायुगे देवि ! तीर्थे तीर्थवरोत्तमे ।
सालङ्काय (?)पौत्रेण नन्दिना भावितात्मना ॥

आराध्य तपसा तेन दिव्यं वर्षसहस्रकम् ।
ध्यानयुक्तः सदा तिष्ठन् जपन् इन्द्रियनिग्रहः ॥

एकचित्तश्च शान्तात्मा मम वाक्यपरायणः ।
तोषितोऽहं तदा देवि ! वरमस्मै प्रदत्तवान् ॥

त्रिनेत्रः शूलपाणिश्च मम रूपस्वरूपधृक् ।
सप्तर्षिभिश्च भानुना परमार्थविशारदैः ॥

प्राप्ता तैः परमा सिद्धिरक्षया लोकदुर्लभा ।
अन्यैश्च बहुभिः सिद्धैस्तपसा पुष्कलेन च ॥

अपरे तु युगे प्राप्ते वृद्धदेवो महोदयः ।
यत्र सिद्धो महामेधाः स्वयं देवो महेश्वरः ॥

अस्य दर्शनमात्रेण मुच्यते सर्वपातकैः ।

क्षेत्राधिपं तु तं विद्धि स्वयं तत्र व्यवस्थितः ॥

घोरे कलियुगे प्राप्ते देवदेवो जगद्गुरुः ।
लकुलीश इति ख्यातः त्रिषु लोकेषु विश्रुतः ॥

तत्रस्थजीवलोकानां मुक्त्यर्थं नैव संशयः ।
ज्ञानमूर्त्तिः स्वयं साक्षाद्देवदेवो भवोद्भवः ॥

आत्मस्थं चिन्तय ज्ञानं वीतरागं च केवलम् ।
तत्तीर्थं लाकुलं ज्ञेयं शिवक्षेत्रमुदाहृतम् ॥

सेव्यते दैवतैः सर्वं ऋषिभिश्च तपोधनैः ।
तपसा साधितस्तैस्तु सुरैर्ब्रह्मादिभिः प्रिये ॥

ईप्सितं प्राप्तवान् कार्यमस्मिन् तीर्थे वरानने ।
तत्र स्नात्वा च दत्त्वा च पितॄणां तु तिलोदकम् ॥

मुच्यते मानवः पापात् सप्तजन्मसमुद्भवात् ।
सन्देहो नैव कर्तव्य इति शम्भुः स्वयमब्रवीत् ॥

प्रयागे वा भवेन्मोक्षो महाकाले च वा प्रिये !
अमरकण्टके तद्वत्तथा कायावरोहणे ॥

महामाघीं पुरस्कृत्य सस्नौ तत्र दिनत्रयम् ।
अनघः स्नानमात्रेण स भूत्वेह द्विजोत्तमः ॥

अस्मिन् योगे त्वशक्तोऽपि स्नायादत्र दिनत्रयम् ।
पतित्वा ब्राह्मणस्तत्र ब्रह्महा चात्महा भवेत् ॥

मुच्यते सर्वपापेभ्यो नात्र कार्या विचारणा ।
आश्विनस्य सिते पक्षे चतुर्दश्यामुपोषितः ॥

देवेभ्यश्च पितृभ्यश्च कृत्वा श्राद्धादिकाः क्रियाः ।
आश्विन्याश्च सोमयोगे ये कुर्वन्ति नरोत्तमाः ॥

पट्टबन्धं लाकुलीशं स्वयं देवैश्च यत्कृतम् ।
न तेषां जायते जन्म संसारे दुःखसङ्कटे ॥

तत्र मारी न वर्तेत न दारिद्र्यं न रोगिणः ।
श्रूयतामत्र देवेशि ! पुण्येऽस्मिन् भृगुमण्डले ॥

श्रीमत्कारोहणे तीर्थे प्रथमं तु कलौ युगे ।
दीर्घकायं तु देवेशि यज्ञं यज्ञवरोत्तमे ॥

कृत्वा तु ब्राह्मणान् पूज्य (?)दिनान्यष्टादशैव तु ।
तत्र कारोहणे द्वारे विश्वे देवा महर्षयः ॥

भोजयेयुर्ब्राह्मणान् शक्त्या यजमानः पितामहम् ।
यो वेद विश्वमद्रूपं स्वयं विष्णुमहेश्वरम् ॥

ब्राह्मणः श्रद्धया युक्तो ब्रह्मेश्वरो ह्यजायत ।
अजैकपादा गन्धर्वा किन्नराश्च तथैव च ॥

सर्वे देवाश्च पितरः सचन्द्रार्कदिवाकराः ।
मरीचिरङ्गिरा अत्रिः पुलस्त्यः पुलहस्तथा ॥

प्रचेताश्च वसिष्ठश्च भृगुर्नारद एव च ।
देवला गालवश्चैव वामदेवो महाऋषिः ॥

बालखिल्यश्च कुशश्च तृणबिन्दुस्तथैव च ।
उद्दालको जयच्छृङ्गो माण्डव्यो व्यासनन्दनः ॥

गौतमोऽथ भरद्वाजो वात्सो वात्स्यायनस्तथा !
अन्ये च बहवो देवि ! ऋषयश्च तपोधनाः ॥

दृष्ट्वा देवं विरूपाक्षं आनन्दं परमं ययुः ।
यानि कानि च पुण्यानि तीर्थानि सरितस्तथा ॥

ब्रह्माद्याः सर्वतीर्थेषु स्नात्वा चैव मुदान्विताः ।
स्नापयेयुः शिवं तत्र पुण्यैस्तीर्थोदकैः प्रिये ॥

प्रथमं स्नापयेद्ब्रह्मा ततश्चैव जनार्दनः ।
ततस्त्विन्द्रोऽपि देवेशः चतुर्थो भानुरेव च ॥

चतुर्भिः कलशैर्दिव्यैः स्नाप्य देवं जगद्गुरुम् ।
विलेप्य चन्दनैर्दिव्यैः कर्पूरागुरुधूपकैः ॥

पुष्पैर्मनोहरैर्दिव्यैः श्वेतमालाभिरर्चितः ॥

पट्टसूत्रमयैर्वस्त्रैः सूत्रजैर्वा महेश्वरम् ।
परिधाप्य महादेवं यथाशक्त्या च पूजयेत् ॥

यावत् तद्वस्त्रतन्तूनां सङ्ख्यानं शिवपूजने ।
तावद्युगसहस्राणि शिवलोके महीयते ॥

ते पूज्य विधिना देवं सुरा ब्रह्मादयः प्रिये ।
हिरण्मयं ततः पट्टं चक्रुर्देवस्य मूर्धनि ॥

पट्टबन्धं तु ये कुर्युरेवं देवस्य मूर्धनि ।
न तेषां पुनरावृत्तिः संसारे जायते प्रिये ! ॥

श्रीदेव्युवाच -
किं पुण्यं के गुणास्तस्य किमर्थं कीर्तितं विभो !
पट्टबन्धस्य माहात्म्यं श्रोतुमिच्छामि शङ्कर ! ॥

श्रीशङ्कर उवाच -
सागरस्य तटे रम्ये प्रभासो नाम सुन्दरि !
सर्वं तीर्थं प्रभासादि नात्र कार्या विचारणा ॥

तत्र सोमेश्वरो देवो सोमेन स्थापितः पुरा ।
तस्य द्वादशमात्राभिः समानं पट्टबन्धनम् ॥

सकलैश्चैव योगैश्च प्रभासे यत्प्रकीर्तितम् ।
तत्फलं समवाप्नोति पट्टबन्धं करोति यः ॥

कार्त्तिके कृत्तिकायोगे कार्तिक्यां षण्मुखस्य च ।
दर्शनात् सप्तयात्रायां तत्फलं नात्र संशयः ॥

अयनेऽमरचण्डीशे यात्रायां पञ्चभिः फलम् ।
तत्फलं कृतमात्रेण नरः प्राप्नोति पार्वति ! ॥

वैशाख्यां महाकाले अद्य अघ (यच्च)एकादशीफलम् ।
दर्शनेनापि चाश्विन्यामित्याहुश्च पुराविदः ॥

यत्फलं च कुरुक्षेत्रे राहुणा ग्रसिते रवौ ।
आजन्मगामिनां नृणां तत्फलं पट्टबन्धने ॥

सोमवारे त्वमावस्यां भस्मगात्रस्य दर्शनात् ।
यात्राणां दशके यच्च तत्फलं पट्टबन्धनात् ॥

वाराणस्यां महादेवि ! कालक्षेपं करोति यः ।
तत्फलं समवाप्नोति सकृद्वै पट्टबन्धनात् ॥

गङ्गायां साधयेत् पुण्यं चतुर्युगेन यन्नरः ।
तत्पुण्यं जायते तस्य पट्टबन्धं करोति यः ॥

कृष्णाजिनसहस्राणि तिलधेनुशतानि च ।
दत्त्वा तत्फलमाप्नोति पट्टबन्धे कृते सति ॥

मतङ्गजसहस्रं तु अश्वानामयुतं तथा ।
तत्फलं समवाप्नोति पट्टबन्धे कृते सति ॥

ससागरां धरां दत्वा पुमान् यत्फलमश्नुते ।
तत्फलं समवाप्नोति पट्टबन्धे कृते सति ॥

कन्याकोटिप्रदानेन यत्फलं कविभिः कृतम् ।
विधिना पट्टबन्धे तु तत्फलं लभते नरः ॥

वापीकूपसहस्राणि देवतायतनानि च ।
कृत्वा यत्फलमाप्नोति तत्फल पट्टबन्धनात् ॥

मातापित्रोर्गुरूणां च (यत्फल)भक्तितो नृणाम् ।
तत्फलं समवाप्नोति सकृद्धै पट्टबन्धनात् ॥

गवार्थे द्विजार्थे च स्वाम्यर्थे यस्त्यजेत् तनुम् ।
तत्फलं समवाप्नोति पट्ट्बन्धेन पार्वति ! ॥

आपन्नार्तिहराणां च तीर्थसेवार्जितात्मनाम् ।
सत्यव्रतानां यत्पुण्यं तत्फलं पट्टबन्धनात् ॥

वनाश्रमेषु वसतां तापसानां च यत्फलम् ।
तत्फलं जायते तस्य पट्टबन्धं करोति यः ॥

यस्तु वर्षशतं पूणमहोरात्रमुपासते ।
एकेन पट्टबन्धेन तत्फलं लभते नरः ॥

गाङ्गेयं नार्मदं चान्द्रं पुण्यं सारस्वतं जलम् ।
करोति पार्वति ! नित्यं तत्फलं पट्टबन्धनात् ॥

यानि कानि च तीर्थानि पुण्यान्यायतनानि च ।
भूतलं सर्वमटते तत्फलं पट्टबन्धनात् ॥

दुर्लभं जन्म विप्रस्य दुर्लभं च तथा धनम् ।
दुर्लभः पट्टबन्धश्च लकुलीशस्य च प्रिये ! ॥

स्वल्पेन हेम्ना लकुलीश्वरस्य यः पट्टबन्धं विधिवत् करोति ।
विधूतपापो हि विमोदते स प्रसादमासाद्य महेश्वरस्य ॥

य इदं लकुलीशस्य माहात्म्यं शृणुयान् नरः ।
तत्प्रसादेन तस्यास्तु गोसहस्रादिकं फलम् ॥

इति प्रपन्नाः लकुलीशमीशं ये चारुचामीकरराशिगौरं ।
संस्कारविद्याव्रतमन्त्रधौतं समाविशन्ति प्रतिगृह्यकायम् ॥

इति श्रीशिवपुराणे पार्वतीमहेश्वरसंवादे तीर्थानुक्रमणिकायां
शूलपाणिजन्मपट्टबन्धादिमाहात्म्यं समाप्तम् ।

॥ समाप्तं कारवणमाहात्म्यम् ॥

Notes:

KāravaṇaMāhātmyam कारवणमाहात्म्यम्; a.k.a LakulīśaMāhātmyam लकुलीशमाहत्म्यम्, describes about the birth of Lakulīśa लकुलीश / Lakuṭīśa लकुटीश who is considered to be a Śiva Avatāra शिव अवतार closely related to the Pāśupata Sampradāya पाशुपत सम्प्रदाय.

Lakulīśa लकुलीश was born on Caitra Śukla Caturdaśī चैत्र शुक्ल चतुर्दशी in Kāravaṇa कारवण / Kāyāvarohaṇa कायावरोहण.

KāravaṇaMāhātmyam कारवणमाहात्म्यम् also holds the details about the PaṭṭabandhaMāhātmyam पट्टबन्धमाहात्म्यम्, UlkāgrāmaMāhātmyam उल्काग्राममाहात्म्यम् in this context.

The text of KāravaṇaMāhātmyam कारवणमाहात्म्यम्; a SthalaPurāṇa स्थलपुराण,
is punctuated with brief summaries about (parts of) the chapters - with the first chapter attributed to VāyuPurāṇa वायुपुराण and the remaining three to ŚivaPurāṇa शिवपुराण.

Pāśupatasūtra पाशुपतसूत्र, that is said to be authored by Lakulīśa लकुलीश can be accessed from the respective link given below.

Proofread by Ruma Dewan

Karavanamahatmyam Athava Lakulishamahatmyam

pdf was typeset on September 2, 2025

Please send corrections to *sanskrit@cheerful.com*